

ANALİZ

MART 2017 SAYI: 195

TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ

MUSTAFA KİBAROĞLU

TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİ

MUSTAFA KİBAROĞLU

COPYRIGHT © 2017

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt

Kapak Fotoğrafı: shutterstock.com

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüp İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR	8
ORTAK TEHDİT ALGILARI, FIRSATLAR VE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI	14
POLİTİKA ÖNERİLERİ	18

YAZAR HAKKINDA

Mustafa Kibaroglu

Yazar MEF Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi ve bölüm başkanıdır. Boğaziçi Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden lisans (1987) ve Ekonomi Bölümü'nden yüksek lisans (1990) derecelerini aldı. Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden "The Nuclear Non-proliferation Regime at the Crossroads: Strengthening or Uncertainty" (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Rejimi Yol Ayrımında: Güçlendirme ya da Belirsizlik) başlıklı teziyle doktora derecesini (1996) aldı. Araştırma alanları arasında uluslararası güvenlik, NATO, kitle imha silahlarının yayılması sorunu, Ortadoğu ve Türk dış politikası bulunmaktadır. Eserlerine www.mustafakibaroglu.com adresinden ulaşılabilir.

ÖZET

Türkiye 1949 yılında Soğuk Savaş tehditlerine karşı kurulan NATO'ya 1952'de üye olmuştur. Türkiye tarafından İttifak uzun yıllar boyunca hem bir güvenlik teminatı hem de Batılı kimliğe entegre olmanın araçları arasında görülmüştür. Ancak NATO'ya yönelik kamuoyundaki soru işaretleri özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından netleşmiş ve darbe girişiminin arkasında İttifak'ın olabileceği yönünde bir kanı ortaya çıkmıştır.

NATO'nun Türkiye'ye sağladığı güvenlik teminatı uzun yıllarca yüzeysel değerlendirmelere tabi olmuş ancak oluşturduğu güvenlik riskleri üzerine kapsamlı incelemeler yapılmamıştır. Bu bağlamda analiz iki aktörün çatışan önceliklerine de değinerek önümüzdeki süreçte olası iş birliği alanlarını da ele alacaktır.

Bu çalışmada Türkiye-NATO ilişkilerinin geride kalan 65 yılı aşkın tarihinde hangi süreçlerden geçtiği, ilişkilerde yaşanan temel zorlukların neler olduğu, tarafların birbirlerinin beklentilerine ne derecede karşılık verebildikleri, önümüzdeki dönemde ilişkilerin hangi yöne doğru gelişebileceği, hangi hususlarda sıkıntılar yaşanmaya devam edebileceği ve yaşanmaması için ne gibi önlemler alınması gerektiği konularında görüşler ortaya konulacaktır.

**Analiz
Türkiye-NATO
ilişkilerinin
tarihsel arka
planını göz
önünde
bulundurarak
ortak tehdit ve
iş birliği
alanlarına
odaklanmaktadır.**

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başkenti Washington D.C.'de 4 Nisan 1949 tarihinde imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması ile kurulan NATO'ya 1952 yılında katılan Türkiye, İttifak'ı uzun yıllar boyunca sağladığı savunma ve güvenlik teminatlarının yanı sıra “Batılı” kimliğini de pekiştiren bir örgüt olarak görmüştür.

Son döneme kadar Türk halkı ve yöneticilerinin önemli bir kısmı nezdinde yüksek güvenirliliğe sahip olan NATO zamanla bu özelliğini kaybetmekle kalmamış, Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğüne tehdit oluşturan bir kurum olarak da görülmeye başlanmıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016 Cuma gecesi Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesindeki Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu üst düzey askeri personelin yönetime el koyma teşebbüsü sonrasında Türk halkının önemli bir kesiminde bu girişimin arkasında NATO'nun olduğu yönünde bir inancın varlığı gözlemlenmektedir. Bu inancın oluşmasında birçok faktörün yanında TSK tarafından NATO operasyonlarında yer almak üzere oluşturulmuş ve çok sayıda müttefik ülke subayının da görev yaptığı İstanbul Maslak'ta bulunan 3. Kolordu Komutanlığının üst düzey komuta kademesinin darbe girişiminde rol aldıkları yönünde basına yansıyan bilgilerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.¹

1. “3. Kolordu Komutanı Korgeneral Erdal Öztürk Gözaltına Alındı”, *Sabah*, 16 Temmuz 2016.

Yıllarca aynı ortamda görev yapan Türk ve müttefik ülke subaylarının diğer bir misyonu da resmi görev tanımları arasında açıkça bahsedilmese dahi yakın çevrelerinde olan bitenden haberdar olmak için bilgi toplamaktır. Bu konuda eğitilmiş ve tecrübeli müttefik ülke subaylarının aylarca birlikte mesai yaptıkları ortamda, Türk subayların bir kısmının günlük rutin işlerinin dışında bir yandan darbe planladıklarını tespit edememiş olmaları Türk halkında kolay kabul görecektir bir husus değildir. Kaldı ki öyle olduğu düşünüldüğünde durum daha da vahim olacaktır. Çünkü hemen yanı başında bulunan kişilerin illegal girişimlerini tespit edemeyen NATO subaylarının dost olmayan ülkelere neler planlandığını tespit edebileceklerine dair güveni sürdürmeleri zordur.

Son gelişmeler Türkiye ile NATO arasında kesinlikle sağlıklı bir ilişki durumu olmadığına işaret etmektedir. Muhakkak Türkiye ve NATO'dan yetkililer tarafından sorunların tespit edilmesi ve gerekli önlemler alınarak –eğer ittifak ilişkisinin devam ettirilmesi taraflarca güçlü bir şekilde isteniyorsa– geleceğe yönelik etkin iş birliği alanlarının neler olması gerektiğini belirlemek suretiyle en kısa sürede bunların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR

Soğuk Savaş yılları boyunca NATO, Türkiye açısından kapsadığı coğrafi alan sebebiyle Türk halkı ve ülkeyi yönetenlerin kendilerini tanımladıkları Batılı kimliği ile uyumlu, dünyanın önde gelen ülkelerinden oluşan bir topluluk olduğu için uluslararası alanda prestijli, en gelişmiş ve güçlü silah sistemlerine sahip olduğu için de güven telkin eden bir örgüt konumundaydı. Bu gibi yüzeysel kriterlere dayalı olarak yapılan değerlendirmeler sebebiyle sağladığı faydaların yanı sıra NATO üyeliğinin aslında Türkiye açısından beraberinde ciddi güvenlik sorunlarını da getir-

miş olduğu uzun yıllar boyunca Türk kamuoyu nezdinde açıkça ve yeterince tartışılmadı. Bu durumun önemli bir sebebi Sovyetler Birliği ve onun etkisi altında kurulan Varşova Paktı ile NATO arasında Soğuk Savaş dönemi boyunca karşılıklı caydırıcılığın çok hassas dengelere dayalı olarak sürdürülüyor olmasıydı.

NATO'ya üye ülkeler arasında, algıladıkları güvenlik sorunları ve onlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği konularında derin görüş ayrılıklarının yaşanması durumunda İttifak'ın zafiyet içinde olduğu görüntüsü verebileceği endişesi ile sorunlar daha ziyade kamuoylarına yansıtılmadan kapalı kapılar ardında ve tutanaklara geçmeyecek şekilde karşılıklı ikna girişimleri ile halledilmeye çalışılıyordu. Türkiye'nin NATO içindeki durumu gerek coğrafi konumu gerekse Fransa ve İngiltere gibi İttifak'ın önde gelen ülkeleri ile olan tarihsel ilişkileri sebebiyle diğer üyelere nazaran önemli farklılıklar içermekteydi.

Avrupalı Müttefikler İçin Ortadoğu “Alan Dışı Bölge”

ABD'nin Sovyetler Birliği'ni “çevreleme politikası” kapsamında, Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte Kuzey Atlantik İttifakı'na dahil edilmesine başta Fransa ve İngiltere olmak üzere birçok Batı Avrupalı üye ülke karşı çıkmışlardı. Bu karşı çıkışın ardındaki en temel sebep Türkiye'nin tam üye olarak katılması durumunda hemen yanı başında komşusu olduğu Ortadoğu bölgesinin sorunlarını İttifak'ın içine taşıyacağı endişesi idi.

Sovyetler Birliği'nin de yoğun ilgi gösterdiği ve zaman içinde yazılı olmayan ittifaklar geliştirdiği Ortadoğulu komşularıyla Türkiye'nin yaşayabileceği sorunların sıcak bir çatışmaya dönüşmesi halinde NATO'nun da soruna dahil olmak zorunda kalacağı ve buradan hareketle Türkiye'nin güneydeki komşularıyla ikili düzeyde başlayacak bir sorunun tırmanarak NATO ile Varşova Paktı'nı karşı karşıya getirebileceği endişesi Batı Avrupa'da hakimdi.

Her ne kadar Kuzey Atlantik Anlaşması'nın İttifak içi dayanışmayı tanımlayan 5. maddesi ile,

“Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği (...) bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları” konusunda ortak bir karara varmış olsalar ve 6. maddesi ile, “Tarafların Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir bölgesine, Türkiye topraklarına (...) bu topraklarda ya da bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan (...) kuvvetlere, gemilere, ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı” tüm üye devletlere yapılmış bir saldırı olarak kabul edileceği kayıt altına alınmış olsa da Batı Avrupalı müttefikler, Türkiye'nin güvenliği söz konusu olduğunda ancak Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı üyesi kuzeybatı komşusu Bulgaristan'dan gelebilecek bir saldırı durumunda Türkiye'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirebileceklerini açık ve net ifadeler ile gayriresmi ortamlarda Türk tarafına iletmişlerdir.²

Bir diğer deyişle Batı Avrupalı NATO üyesi ülkeler Türkiye'ye yönelik olarak, “Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir saldırıya karşı caydırıcılık sağlayan İttifak'ın nükleer güvenlik garantileri ile yetin, sakın Ortadoğulu komşuların Suriye, Irak ve İran ile sorunlar yaşama ve çatışmaya girme, bu durumda beni yanında bulamazsın çünkü benim önceliğim Varşova Paktı'ndan kaynaklanan tehdittir ve Ortadoğu bölgesi benim sorumluluk alanım dışındadır” şeklinde bir yaklaşıma sahip olmuşlardır.

Farklı Tehdit Değerlendirmeleri ve Çatışan Öncelikler

Soğuk Savaş dönemi boyunca İttifak'ın Avrupalı üyelerinin Ortadoğu'yu “alan dışı bölge” olarak görme yönündeki tutumlarına katılmasa ve derin çıkarları olduğu bu bölgeye yönelik olarak Tür-

2. Mustafa Kibaroglu, “NATO'nun Nükleer Stratejisi ve Türkiye'deki Amerikan Nükleer Silahları”, der. Seyfi Taşhan, *Türkiye'nin NATO'da 60 Yılı: Güven Veren Bir Ortaklık*, (Dış Politika Enstitüsü, Ankara: 2012), s. 55-72.

kiye ile ikili düzeyde güvenlik iş birliği önerileri ortaya koysa da askeri ve ekonomik gücü ile İttifak'ın tartışmasız lider ülkesi konumunda olan ABD'nin de NATO müttefikleri Türkiye'nin güvenlik endişelerini tümüyle giderecek bir tutum içinde olduğunu söylemek zordur.³

Bu durumun en somut örneği Haziran 1964'te yaşanan "Johnson mektubu" krizidir. 1963 yılı sonunda Kıbrıs'ta Rumların Türk köylerine saldırılar düzenlemelerine tepki olarak Ada'ya Türkiye'den savaş uçaklarının gönderilmesi üzerine ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek "Amerikan yardımı olarak verilen silahların NATO misyonu dışında kullanılamayacağı"ni vurgulaması ve "Sovyetler Birliği'nin müdahalesi durumunda ABD'nin ve diğer müttefiklerin 5. maddede yer alan ortak savunma prensibi ile hareket etmeyebilecekleri"ni ifade etmesi, İttifak'ın Türkiye'nin güvenliği bakımından yeri ve değerinin sorgulanması sonucunu doğurmuştur.⁴

Benzer şekilde Temmuz 1974'te Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını amaçlayan darbe girişimlerine tepki olarak, daha önce Şubat 1959'da Zürih ve Londra'da varılan anlaşmalar ile Ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "garantör" devleti olmasından doğan haklarını kullanarak askeri müdahalede bulunan Türkiye, Ada'ya barış ve istikrar getirmesinin karşılığında müttefikleri ABD Senatosu'nun 1975-78 yılları arasında uyguladığı askeri silah ambargosuna maruz kalmıştır.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkündür ve bu sebeple Türk kamuoyunda bugünkü düzeyde tartışmalara konu olmasa da Türkiye ile NATO müttefikleri arasında uluslararası güvenlik konularına yaklaşımda güçlü bir uyum olduğunu söylemek mümkün değildir.

3. Mustafa Kibaroglu, "La Turquie, les États-Unis et l'OTAN: Une Alliance Dans l'Alliance", *Questions Internationales*, Direction de la Documentation Française Paris, Sayı: 12, (Mart-Nisan 2005), s. 30-32.

4. Mustafa Kibaroglu, "Ege-Doğu Akdeniz Ekseninde Kıbrıs'ın Stratejik Konumu ve Annan Planı", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 242, (Kış 2004), s. 85-94.

İttifak İçinde Türkiye'ye Bıçılan Rol ve Getirdiği Riskler

Arkasında her türlü lojistik desteği sağlayan Ortadoğulu komşularının olduğu konusunda güçlü kanıtlara sahip olduğu halde, Türkiye'nin maruz kaldığı terör saldırılarına karşı Kuzey Atlantik Anlaşması'nın 5. ve 6. maddelerinin hem ruhu na hem de metnine aykırı bir tutum sergileyerek, gerekli dayanışmayı göstermeyen müttefik ülkelerin Türkiye'den yegane beklentisi askeri gücünü büyük oranda Sovyetler Birliği sınırlarına doğru yığmasıydı.

İttifak'ın Avrupalı üyelerinin esas endişesi Sovyetler Birliği'nin konvansiyonel veya nükleer silah gücünü kullanmak yolu ya da tehdidiyle kendi siyasi iradesini üzerlerinde etkili kılması olasılığı idi. Bu çerçevede Türkiye'ye bıçılan rol, Varşova Paktı tarafından başlatılabilecek konvansiyonel düzeyde bir askeri hareketin planlanması ve gerçekleştirilmesini zorlaştıracak oranda Sovyet askeri gücünü Kafkaslarda tutmayı sağlamasıydı.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği'nin 25 kadar tümenini Kafkasya bölgesinde konuşlandırmak zorunda kalmasının sebebi, NATO teçhizatına da sahip olan TSK'nın gerek askeri imkan ve kabiliyetleri gerekse harbe hazırlık seviyelerindeki üstün performansının bu ülke tarafından görülmüş olmasıdır. Muhtemeldir ki Türkiye NATO üyesi olmasaydı Sovyetler Birliği Kafkasya bölgesinde konuşlandırılmış olan 300 binden fazla askerinin önemli bir bölümünü Orta Avrupa bölgesine kaydırılabilir ve Varşova Paktı tarafından Batı Avrupa'ya güçlü bir konvansiyonel saldırı tehdidi çok daha belirgin hale gelebilirdi.⁵ Türkiye bir anlamda Sovyetler Birliği tehdidini üzerine çekerek NATO'nun Avrupalı müttefikleri üzerindeki tehdidin azalmasına önemli katkı yapmıştır. Türkiye'nin bu sebeple yüksek miktarlara varan askeri harcamalarına karşılık daha fazla gü-

5. Mustafa Kibaroglu, "NATO'nun Kuruluşu, Misyonu, Geleceği ve Türkiye'nin Rolü", *2023 Dergisi*, (Mayıs 2004), s. 6-15.

ven ortamında olan Batı Avrupalı ülkeler askeri harcamalarını kısarak ekonomilerine daha fazla kaynak aktarma imkanı bulmuşlardır.

Soğuk Savaş Sonrasında AB'nin “Küresel Güç” Olma Hedefi

Kasım 1989'da Varşova Paketi'nin çökmesi ve Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte kapanan Soğuk Savaş dönemi sonrasında da Türkiye ile NATO müttefikleri arasında güvenlik konularına yaklaşımda yapısal sorunlardan kaynaklanan görüş farklılıklarının giderilemediği gözlenmektedir. 1990'lı yıllarda NATO'nun zirve toplantılarının gündeme gelen öncelikli konusu bir yandan Almanya'nın Avrupa Birliği'ni (AB) doğruya doğru genişletme stratejisi paralelinde bünyesine eski Doğu Bloku ülkelerini katarak İttifak'ı güçlendirmek diğer yandan müttefik ülkelerin yakın coğrafyasını oluşturan Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde ortaya çıkan etnik ve dini temelli çatışmaların yayılması olasılığının yarattığı istikrarsızlık ortamına karşı önlemler almaktır.

Ancak artık “tek süper güç” olarak anılan ABD ve belirli bir rakibi kalmayan NATO'nun Avrupalı üyeleri, gözleri önünde Balkanlarda etnik ve dini temizlik yapılmasına engel olamayan, Kafkaslarda Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki toprak ihtilafına çözüm bulamayan, Ortadoğu'da baş gösteren terörün “hedefi olmamak” düşüncesiyle zemin kazanmasına olanak veren pasif tutumları sebebiyle Türkiye ile olan ittifak ilişkilerinde sorunlar yaşamaya devam ettiler.

Artık “küresel süper güç olmak” hayaline kapılan AB'nin, uluslararası güvenlik meselelerinde ABD'den bağımsız karar alabilme ve hareket edebilme yeteneğinin geliştirilmesi gerektiğine inanan yetkilileri, bu yönde bir politika izleyebilmek düşüncesiyle Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'ni (AGSK) oluşturmaya karar verdiler.⁶

AGSK'nin oluşturulabilmesi için iki temel seçenek bulunmaktaydı: Birinci seçenek AB ülkelerinin NATO'ya tahsis ettikleri askeri kapasitenin İttifak'tan çekilerek yeni bir çatı altında tümüyle Avrupa ülkeleri tarafından oluşturulmasıydı. Bu seçenek yeniden yapılanmak ve bu çerçevede eski Doğu Bloku ülkelerinin tümüyle farklı askeri donanım ve doktrinlerinin Batı Avrupalı ülkelerle uyumlaştırılmasının yaratacağı maliyet ve zorluklar ile arada geçecek zaman içinde ortaya çıkacak belirsizliklerin yanı sıra en azından NATO'nun çökmesi anlamına gelirdi ki bu duruma da ABD'nin rıza göstermesi beklenemezdi.

NATO üyeliğinin sağladığı faydaların yanı sıra aslında Türkiye açısından ciddi güvenlik sorunlarını da getirmiş olduğu uzun yıllar boyunca Türk kamuoyu nezdinde açıkça ve yeterince tartışılmadı.

İkinci seçenek ise birçoğu halihazırda NATO üyesi olan AB ülkelerinin İttifak'ın imkan ve kabiliyetlerini AB'nin alacağı kararlar doğrultusunda kullanmasıydı. Bu seçenek de ABD, Kanada, Norveç ve Türkiye gibi AB üyesi olmayan NATO üyesi ülkelerin İttifak'ın imkan ve kabiliyetlerinin AB'nin kendi belirleyeceği Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) çerçevesinde kullanılmasına itiraz etmeyecekleri yönünde koşulsuz ve ucu açık bir taahhüde girmelerini gerektirmekteydi. Ancak akılda tutulması gereken çok önemli bir husus vardı: AB'nin müdahil olması beklenen 16 sıcak çatışma senaryosunun yer aldığı bölgelerin 14'ünün Türkiye'nin coğrafi ya da tarihi yakınlığı olan bölgeler olması, sorunun Türkiye açısından daha da zor bir durum almasına yol açmaktaydı.

Türkiye, başta istihbarat olmak üzere kendisinin de önemli katkı yaptığı NATO'nun imkan ve kabiliyetlerinin AB tarafından kullanılması söz konusu olacak ise müdahale sebebiyle ortaya çıkabilecek sonuçlardan ulusal çıkarlarının doğrudan etkilenmesi kaçınılmaz olacağı

6. Tarik Oğuzlu and Mustafa Kibaroglu “Incompatibilities in Turkish and European Security Cultures Diminish Turkey's Prospects for EU Membership”, *Middle Eastern Studies*, Cilt: 44, Sayı: 6, (Kasım 2008), s. 945-962.

için, AGSK'nin kullanımına yönelik karar alma sürecinde bir şekilde yer alması gerektiğini sürekli vurgulamıştır.

NATO imkan ve kabiliyetlerini Türkiye'nin onayı olmaksızın AGSP doğrultusunda kullanmalarının mümkün olmadığını bilen AB ülkelerinin, Türkiye'nin karar alma mekanizmasına, en azından planlama aşamasında entegre olmak gibi haklı talebine dahi olumlu yaklaşmak yerine, anlaşmazlığın NATO'nun dağılmasına yol açabileceğinden endişe eden ABD üzerinden baskı yapmayı tercih etmesi, sürecin çıkmaza girmesine sebep oldu.⁷ Her ne kadar Aralık 2000'de bir ara formül olduğu söylenen Ankara Anlaşması imzalanmış olsa da tarafların ilk günkü tutumlarında ısrar etmeleri sebebiyle nihai bir çözüm günümüz itibarıyla henüz bulunabilmiş değildir.

Avrupalı Müttefiklerin Ortadoğu'ya Mesafeli Duruşu

NATO'nun Avrupalı üyeleri ile Türkiye arasında, Ortadoğu bölgesinden kaynaklanan tehditlere bakış açısındaki derin farklılıkların Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana geçen çeyrek asır boyunca çok fazla değişmediği gözlemlenmektedir. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini takip eden aylarda Türkiye, NATO'daki müttefiklerine yönelik olarak hemen yanı başındaki coğrafyada meydana gelen gelişmelerin yayılması ve tırmanması olasılığını dikkate alarak Aralık 1990'da İttifak'ın Acil Müdahale Kolordusunun topraklarında konuşlandırılması yoluyla ittifak dayanışmasının açıkça sergilenmesi talebinde bulunmuştur.

Ancak İttifak'ın Batı Avrupalı üyeleri, Ortadoğu'nun NATO'nun operasyon alanının "dışı"nda kaldığını öne sürerek 5. madde ile altına imza attıkları taahhütlerinin yerine getirilmesinde işi ağırda almıştır. Avrupalı müttefiklerin yanıtı Ocak 1991'de gecikerek ve yetersiz bir şekilde gelmiş ve Türkiye'nin Irak sınırına yakın bölgelerde Hollanda tarafından iki adet "Patriot"

hava savunma sistemi ve Malatya Erhaç'taki hava üssüne Belçika, Almanya ve İtalya tarafından toplam 42 adet savaş uçağı konuşlandırılmıştır.⁸ Müttefiklerin ancak Türkiye'nin ısrarlı çağrıları sonrasında çeşitli siyasi mülahazalar dile getirerek ve isteksiz tavırlarla göndermiş olduğu askeri gücün NATO dayanışması ve caydırıcılığını güçlü bir şekilde göstermeye yettiğini söylemek pek de mümkün değildir.

Benzer şekilde Mart 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile sonuçlanan İkinci Körfez Savaşı'na giden aylarda Türkiye, halkını ve topraklarını, Irak'ın sahip olduğuna inanılan Kitle İmha Silahlarına (KİS) karşı korumak üzere İkinci Körfez Savaşı öncesinde her bir üye ülkenin üstlenmesi gereken olası önlemlere ilişkin istişarelerde bulunmak amacıyla Kuzey Atlantik Konseyi'nden Washington Anlaşması'nın 4. maddesini aktive etmesini resmen talep etmiştir. NATO üyeleri bir kez daha Anlaşma'nın Türkiye'ye yönelik hükümlerini yerine getirmemiş ve talep edilen istişare toplantısı gerçekleşmemiştir. Bu durumun gerekçesi olarak Belçika, Almanya ve Fransa gibi bazı Avrupalı müttefikler, Irak'ta meydana gelecek savaşın "ABD yönetiminin gayrimeşru tutumundan kaynaklanan ve Birleşmiş Milletler Şartnamesi'nin I. Bölümü'nde yer alan temel prensipleri ihlal eden" bir savaş olacağını dolayısıyla böyle bir durumda Türkiye ya da ABD'ye yönelik müttefiklik sorumluluklarını yerine getirmek gibi bir yükümlülükle ilgili olmadığını öne sürmüşlerdir.⁹

İttifak'ın Hava Savunma Sistemi "Füze Kalkanı" Üzerine Tartışmalar

1990'larda ABD'de Clinton yönetimi tarafından başlatılan ve kökeni 1980'lerin Reagan yönetiminin Stratejik Savunma Girişimi ya da "Yıldız Savaşları" olarak bilinen projesine dayanan Ameri-

7. Mustafa Kibaroglu, "Turkey's Triple-Trouble: ESDP, Cyprus, Northern Iraq", *Insight Turkey*, Cilt: 4, Sayı: 1, (Ocak-Mart 2002), s. 49-58.

8. Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Akademik Fener, Balıkesir Üniversitesi Bandırma İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 11, (2009), s. 39-62.

9. Mustafa Kibaroglu, "NATO Before and After the Second Gulf War", *Connections: The Quarterly Journal*, Cilt: 4, Sayı: 2, (Yaz 2005), s. 43-45.

kan Ulusal Füze Savunması projesinin bir uzantısı olan “Füze Kalkanı” da NATO içinde Türkiye ile müttefikler arasında sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. ABD, 1990’ların ikinci yarısında hava savunma sistemlerini geliştirmekte elde ettiği başarılı sonuçlardan sonra tüm dünyadaki askeri birlikleri ve NATO üyesi ülkelerin topraklarının tamamının korunması için sahip olduğu kapasiteyi müttefikleriyle paylaşmaya karar vermiştir.¹⁰

İlk gündeme geldiği dönemde Füze Kalkanı konuşlandırma girişimi sebebiyle NATO içindeki bazı müttefikleri dahi ABD’ye karşı çıkmışlardır.¹¹ Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin karşı çıkışlarında en temel gerekçenin prensip düzeyinde olduğu ifade edilmiştir. NATO ittifakı çerçevesinde ortak savunma yükümlülüğü içinde olan ülkelere birinin diğerlerinden bağımsız olarak kendi şartlarına uygun bir savunma mekanizması geliştirme yoluna gitmesi prensip olarak tepki yaratmıştır.¹² ABD’nin ulusal düzeyde etkili olabilecek bir Füze Kalkanı’nı konuşlandırması durumunda, NATO içindeki Avrupalı ülkeler Soğuk Savaş yıllarında taşıdıkları endişeye geri döneceklerini düşünmüşlerdir.¹³

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD ile Avrupa arasında bu konuda tehdit değerlendirmeleri bakımından farklı yaklaşımlar zamanla aşılmış ve Kasım 2002’de Çek Cumhuriyeti’nin başkenti Prag’da gerçekleşen NATO Zirvesi’nde Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi’nin (American National Missile Defense) tüm İttifak üyelerini kapsayacak şekilde geliştirilmesi prensibi benimsenmiştir.¹⁴ Takip eden yıllarda

Bush yönetimi ABD topraklarına yönelik olarak İran’dan atılabilecek balistik füzelerle karşı NATO üyesi olan Çek Cumhuriyeti’nde radar tesisleri ve Polonya’da anti-balistik füze rampaları konuşlandırma kararı almıştır. Ancak Bush yönetiminin bu kararı Kasım 2008 seçimleri sonrasında görev gelen Barack Obama yönetimi tarafından füze tehdidi değerlendirmesinin gözden geçirilmesiyle iptal edilmiştir.¹⁵ Bu gelişmeler sonucunda İran’ın menzilleri 2 bin 500 kilometreyi bulan füzelerine karşı savunma sistemi konuşlandırmak için Obama yönetiminin yer arayışı çerçevesinde Türkiye’nin konumu ve önemi (bir kez daha) gündeme gelmiştir.¹⁶

Nitekim NATO’nun Kasım 2010’da Lizbon’da gerçekleştirilen zirvesinin ana gündem maddesi Füze Kalkanı projesinin geliştirilmesi ve konuşlandırılmasına yönelik nihai kararın alınması olmuştur. Ancak Lizbon zirvesi öncesinde 14 Ekim 2010’da Brüksel’de yapılan Dışişleri ve Savunma Bakanları toplantısının uluslararası medyadaki yansıması, İttifak için bir balistik füze savunma projesinin geliştirilmesi hakkında Türkiye ve diğer NATO üyelerinin çatışma içinde olduğu imajını yaratmıştır.¹⁷

Türkiye ve İttifak’ın diğer önde gelen üyelerinin NATO’nun füze savunma projesi hakkında üç temel konuda fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır:¹⁸ Birincisi Türkiye projeyi bir Amerikan projesi olmaktan ziyade bir NATO projesi olarak görmek istemiştir. Çünkü daha önce yaşanan gelişmelerden çıkardığı dersler sebebiyle Türkiye, Küba Füze

10. Mustafa Kibaroglu, “NATO’nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 34, (Yaz 2012), s. 183-204.

11. Maximé Larive, “The Building of the US Missile Shield in Europe, The Triangular Relationship: US, EU, Russia”, *European Union Miami Analysis Special Series*, Cilt: 11, Sayı: 8, (Haziran 2011).

12. Steven A. Hildret ve Carl Ek, “Missile Defense and NATO’s Lisbon Summit”, *CRS Report for Congress*, 11 Ocak 2011.

13. Maximé Larive, “The Building of the US Missile Shield in Europe, The Triangular Relationship: US, EU, Russia”, *European Union Miami Analysis Special Series*, Cilt: 11, Sayı: 8, (Haziran 2011).

14. “Missile Defence”, NATO, http://www.nato.int/cps/en/natoli-topics_49635.htm, (Erişim tarihi: 9 Şubat 2017).

15. “Obama Defends Decision to Shelve European Missile Shield”, Fox News, 17 Eylül 2009; Cole Harvey, “Obama Shifts Gear on Missile Defense”, Arms Control Association, (Ekim 2009).

16. Serdar Erdurmaz, “Füze Kalkanı Sistemi ve Türkiye, ABD Tek Başına Gerçekleştiremediği Zorlamayı NATO Kanalıyla mı Kabul Ettirecek?”, TÜRKSAM, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/356-fuze-kalkani-sistemi-ve-turkiye-abd-tek-basina-gerceklestiremediği-zorlamayı-nato-kanalıyla-mi-kabul-ettirecek>, (Erişim tarihi: 9 Şubat 2017).

17. Craig Whitlock, “European Missile Shield Plan is Expected to Gain Support”, *Washington Post*, 14 Ekim 2010.

18. Mustafa Kibaroglu, “Acceptance and Anxiety: Turkey (Mostly) Embraces Obama’s Nuclear Posture [Kabulleniş ve Endişe: Türkiye, Obama’nın Nükleer Duruşunu (Çoğunlukla) Kucaklıyor]”, *Nonproliferation Review*, Cilt: 18, Sayı: 1, (Mart 2011), s. 201-217.

Krizi sonrasında Jüpiter füzelerinin Türkiye'den sökülmesi ve ABD'nin temelde tek taraflı kontrole sahip olduğu karar alma durumunu tekrar yaşamak istememiştir. Bunun yanı sıra Amerikan hava savunma sisteminin Türkiye'yi korumaya mı yoksa İsrail'in güvenliğini sağlamaya mı yönelik olduğu konusunda kuşku da oluşmuştur.

İkinci olarak Türkiye dostane ilişkiler içinde olduğu İran'ın, İttifak tarafından tehdidin kaynağı olarak isim verilerek gösterilmesini istememiştir.¹⁹ Türkiye'nin bu tutumunun önemli bir sebebi İran'ın kendi füze kapasitesini ilerletme gerekçesiyle bunu kullanabileceği endişesi olmuştur. Ancak Türkiye'nin bu yaklaşımı bazı müttefikler tarafından Batı'ya olan bağlılığından uzaklaşıp İran'a yakınlaştığı şeklinde yorumlanmıştır.

NATO'nun Soğuk Savaş boyunca gündeminde olan konuların yanı sıra siber güvenlik, hibrid savaş, enerji yollarının güvenliği, korsanlık, kitlesel göç, iklim değişikliği ve doğal felaketler gibi tehditler İttifak'ın ana gündem maddeleri haline gelmiştir.

Lizbon zirvesinde Türkiye'nin üçüncü bir çekişme konusu ise topraklarının her bir metrekaresinin işler duruma geldikten sonra füze savunma sistemi ile korunaklı hale gelmesi gerektiği olmuştur.²⁰ Bu tartışmalarla geçen İttifak'ın Kasım 2010'daki Lizbon zirvesinde tüm NATO ülkelerinin toprakları, askeri birlikleri ve halklarının tamamını balistik füze tehdidine karşı korunaklı kılmayı amaçlayan Füze Kalkanı projesi benimsenmiştir. Mayıs 2012'de Chicago zirvesi sırasında operasyonel hale gelen Füze Kalkanı'nın Türkiye'ye kurulan birimi Malatya Kürecik'teki radar sistemi olmuştur.

19. Tülay Karadeniz, "Turkey Says Anti-Missile Should Not Single out Iran [Türkiye Füze Karşısı Girişimlerin İran'ı Ayrı Tutmaması Gerektiğini Söylüyor]", Reuters, 18 Ekim 2010.

20. 4 Ekim 2010'da Ankara'da gerçekleştirilen bir çalıştayda üst düzey bir Türk diplomat tarafından ifade edilen görüşler Mustafa Kibaroglu'nun *Acceptance and Anxiety: Turkey (Mostly) Embraces Obama's Nuclear Posture* başlıklı makalesinde alıntılanmıştır.

ORTAK TEHDİT ALGILARI, FIRSATLAR VE İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

Yukarıdaki paragraflarda bu çalışmanın amacı ve kapsamı dikkate alınarak fazla detaya girmeden Türkiye ile NATO arasında 65 yılı aşkın ilişki sürecinde öne çıkan, yapısal ve konjonktürel sorunların özünü yansıtan bazı konulara değinilmiştir. Türkiye'nin uluslararası camiada mensubu olduğu örgütler arasında ağırlığı ve etki gücü göreceli olarak en fazla olan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü ile sürekli sorunlar yaşadığını ve İttifak'a yapmış olduğu katkılara karşın aynı değerde olmasa dahi hiçbir faydasını görmediğini iddia etmek de hakkaniyetli bir yaklaşım olmaz.²¹

Geçmişte yaşanan gelişmeleri sadece eleştirel bir yaklaşımla ele almanın ötesinde yapılan hatalardan dersler çıkartarak gelecekteki ilişkilerde her iki tarafın da birbirlerinin askeri imkan ve kabiliyetlerinden ve siyasi etki alanlarından daha iyi nasıl istifade edebileceğini, ne gibi fırsatlar, iş birliği alanları bulunduğunu ve ortak tehdit algılarının neler olduğunu değerlendirerek somut politika önerileri ortaya koymak gerekir.

NATO üyesi ülkelerin algıladıkları tehditler zaman içinde hem nicelik hem de nitelik bakımından ciddi boyutlara varmış ve caydırılmaları ya da baş edilmeleri daha da zor ve karmaşık hale gelmiştir. Kitle imha silahlarının (KİS) yayılmasından terörizme, bölgesel çatışmalardan barış operasyonlarına kadar İttifak'ın Soğuk Savaş yılları boyunca da gündeminde olan konuların yanı sıra yakın geçmişten itibaren siber güvenlik, hibrid savaş, enerji yollarının güvenliği, korsanlık, kitlesel göç, iklim değişikliği ve doğal felaketler gibi bir kısmı ilk bakışta askeri nitelikte olmayan ve özel uzmanlık gerektiren konular, ulusal ve uluslararası güvenliği, barışı ve istikrarı tehdit edebilecekleri endişesiyle özellikle son 10 yıl-

21. Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 12, Sayı: 45, (Bahar 2015), s. 101- 119.

da yapılan İttifak'ın zirve toplantılarının ana gündem maddeleri haline gelmiştir. Tehdidin yapısı ve doğasının önemli ölçüde değişmesi sebebiyle söz konusu tehditlere karşı etkili önlemler alabilmek ve caydırıcı özelliğini koruyabilmek için NATO ittifakı bir transformasyon dönemine girmiştir. NATO'nun en önemli komutanlıklarından bir tanesi olan Müttefik Dönüşüm Komutanlığı (Allied Command Transformation-ACT), ABD'nin doğu kıyısındaki Virginia eyaletinin Norfolk şehrinde bulunmaktadır.

Uluslararası Terörizmle Mücadelede İş Birliği

Müttefiklerin ortak tehdit algısında en önemli konu başlıklarından bir tanesi, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin de ağırlığını o yönde koyması ile İttifak'ın ana gündem maddesi haline gelen uluslararası terör şebekeleri ile mücadeledir. Bu kapsamda bir yandan terör gruplarının yoğun olduğu Afganistan gibi ülkelerde yürütülen askeri operasyonlar diğer yandan terör gruplarının varlıklarını idame ettirmelerine olanak veren mali kaynakları, taraftar edinmeleri ve her türlü lojistik destek bulmalarının önünü kesmeye yönelik çok yönlü siyasi, mali, ekonomik ve diplomatik girişimlerin yapılması İttifak'a üye ülkelerin ortak davranışı haline gelmiştir.

Bu bağlamda müttefik ülkelerin üzerinde hemfikir oldukları en önemli tehdit, terör gruplarının KİS kapasitesi edinmeleri ve saldırılarında kullanmaları olasılığıdır.²² Böyle bir girişimin önlenmesi her ne kadar gelişmiş olsa da tek bir ülkenin sahip olduğu imkan ve kabiliyetlerin ötesindedir. Özellikle istihbarat alanında iş birliği ile güçlü ve sürekli koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak gerek Birleşmiş Milletler (BM) gerekse NATO bünyesinde

alınan kararların etkin bir şekilde tüm müttefiklerce uygulanması büyük önem arz etmektedir.²³

Türkiye İttifak'ın Kasım 2002'deki Prag zirvesi sırasında süregelen ve ortaya çıkan yeni tehditlerle mücadele edilmesinde çalışmaları ile karar alıcılara yol gösterecek nitelikte mükemmeliyet merkezleri kurulması yönünde alınan karar doğrultusunda Haziran 2005'te, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde Ankara'da Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi'ni (TMMM) kurmuştur.²⁴ Türkiye'nin yanı sıra yedi NATO üyesi ülke²⁵ subayının aktif görev yaptığı uluslararası askeri örgüt statüsündeki TMMM, İttifak üyesi ve çeşitli platformlarda NATO ile ortaklık içinde bulunan ülkelerin orta ve üst kademe subayları ve sivil personeline yönelik hizmet vermektedir. TMMM terörizmin mali kaynaklarının kurulmasından intihar bombacıları ile mücadeleye, terörizm ve medya ilişkisinden terörizmin ideolojik temellerinin irdelenmesine kadar çok çeşitli konularda kurs, çalıştay, seminer, sempozyum ve benzeri faaliyetler düzenlemekte ve NATO Karargahı'nda yürütülen terörizmle mücadele çalışmalarına akademik katkı yapmaktadır.

Devlet Otoritesinin Çökmesi ve İklim Değişikliğinin Sonuçları: Korsanlık ve Göç

NATO'nun kuruluş amaçlarından biri, birçoğu ileri refah toplumu konumunda olan üyelerinin "Batılı yaşam tarzı"nı dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korumak olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve onun güdümündeki Varşova Paktı'nın askeri kapasitesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik ve dini temelli bölgesel çatışmaların yarattığı istikrarsızlık ve belirsizlik ortamı, 2000'li yıllarda ise uluslararası terörizm Batılı

22. Bu konuda yazılmış nitelikli ve kapsamlı bir akademik çalışma için bkz. Olcay Denizer, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Devlet-Dış Aktörlerin Kitle İmha Silahları (KİS) ile Terör Eylemleri Yapma Eğilim ve Yeteneklerinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Dalı, (Ankara: 2014).

23. Mustafa Kibaroglu, "Measures to Counter the Threat of WMD Terrorism", der. U. Feyyaz Aydoğdu, *Technological Dimensions of Defence Against Terrorism*, NATO Science for Peace and Security Series, Cilt: 115, (IOS Press, Amsterdam: 2013), s. 63-69.

24. Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi hakkında kapsamlı ve güncel bilgi edinmek için bkz. www.tmmm.tsk.tr.

25. TMMM bünyesinde askeri ve sivil personel görevlendiren müttefik ülkeler Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Hollanda, Macaristan ve Romanya'dır.

yaşam tarzını tehdit eden unsurlar olarak görül-müş ve yukarıda bahsedilen önlemler alınmıştır.

Son on yıllık dönemde ise Asya-Pasifik böl-gesinde ve Afrika'nın önemli bir kısmında, kağıt üzerindeki siyasi varlıklarına karşın fiiliyatta dev-let olmanın gereklerini yeterince yerine getire-meyen yönetimlerin yarattığı otorite boşluğunda terör örgütleri ve şiddet kullanmaktan çekinme-yen çeşitli amaca yönelik oluşturulmuş çeteler ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu bölgelerde daha etkili olarak hissedilen iklim değişikliğinin yarattığı su ve nitelikli gıda gibi temel ihtiyaçlara erişim artık çok kısıtlı hale gelmiştir. Terör ve iklimsel olum-suzlukların yarattığı göç dalgası, ilerleyen aşama-larda Batılı ülkeler tarafından kamu düzenlerine yönelik bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır.²⁶

Ortadoğu'da yaşanan iç savaşlar ve kaotik ortamın da etkisiyle hız kazanan uluslararası göç hareketi NATO'nun halihazırda ekonomik zor-luk içindeki bazı ülkelerini ciddi oranda sarsacak düzeye varmıştır. Göç dalgasının önlenmesi ve bu yolda hayatını kaybetme riski bulunan mil-yonlarca mültecinin içinde bulundukları şartla-rın kontrol altına alınması gereğince, özellikle Ege ve Akdeniz'de NATO'ya bağlı deniz unsurla-rına Türkiye de kapsamlı destek sağlamaktadır.²⁷ Benzer şekilde Afrika'nın doğu kıyıları boyunca ve Hint Okyanusu'nda etkili olan korsanlık faa-liyetlerine karşı da İttifak'ın aldığı kararlar doğ-rultusunda Türkiye bir fırkateyn ile uzun süre destek vermiştir.²⁸

Rusya'nın Güç Politikasına Karşı İttifak'ın Ortak Tavır Belirlemesi

2000'li yılların ortalarından itibaren eski Sovyet cumhuriyetleri olan Gürcistan ve Ukrayna'nın İttifak'a dahil edilmesinin konuşulmasıyla birlik-te gerginleşmeye başlayan NATO-Rusya ilişkile-ri bu ülkenin Gürcistan'a yönelik askeri harekati

ve yaşanan "5 Gün Savaşı" uluslararası güvenli-ğe ve Avrasya bölgesinde barış ve istikrara ciddi anlamda olumsuz etki yapmıştır. Rusya bu savaş ile bir bakıma NATO genişlemesinin sınırlarını çizmek istemiştir.

Bir yandan Füze Kalkanı projesinin tü-müyle operasyonel hale gelmeye başlaması diğer yandan ise AB ile Ukrayna arasında yoğunlaşan siyasi ve ekonomik ilişkilerin yarattığı atmosfer sebebiyle, bu ülkenin hem Avrupa entegrasyonu hem de NATO genişlemesinin bir parçası olmak yönünde ilerlediği algısı, Rusya'nın sahada sahip olduğu imkan ve kabiliyetlerle üstü kapalı ola-rak yürüttüğü operasyonlar sonucu Mart 2014'te Kırım Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan ederek Rusya'ya bağlandığını duyurmuştur. Eş zamanlı olarak Ukrayna, Dinyeper Nehri'nin batısındaki AB yanlısı güçler ile doğusundaki Rusya yanlısı güçler arasında yoğun çatışmalara sahne olmuştur. Uluslararası diplomatik girişimler sonucu çatışmaların dozu büyük oranda azalmış olmakla beraber gerilim ve çatışma potansiyelinin tümüyle ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir ve Ukrayna fiilen ortadan ikiye bölünmüş bir si-yasi görünüm arz etmektedir.

Açık bir çatışmaya sahne olmasa da eski Sovyet cumhuriyetleri olan Baltık ülkelerinin Rusya'nın bölgede gerçekleştirdiği askeri yığınak ve tatbikatların yarattığı tehdit sebebiyle NATO üyesi birçok ülke çok sayıda askerini ve hava, kara ve deniz unsurlarını bölgedeki müttefik toprak-larına yığmakta ve art arda tatbikatlar düzenle-mektedir. Askeri alanda karşılıklı olarak atılan bu adımlar ve sert siyasi söylemler gerilimi tırman-dırmaktadır. Avrasya bölgesinde Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerindeki etkinliğini yeniden tesis etme girişimlerinin benzerini, eski Sovyet müttefiklerinde de yapmaya çalıştığı görülmek-tedir. Mart 2011'den bu yana Suriye'de yaşanan iç savaş ve kaos ortamına Ekim 2015 itibarıyla Rusya'nın güçlü askeri imkan ve kabiliyetleri ile rejimin yanında yer alarak müdahil olmasıyla birlikte Ortadoğu'da da barış ve istikrarın sağlan-masında ciddi zorluklar baş göstermektedir.

26. Peter Yeung, "Refugee Crisis: Majority of Europeans Believe Increased Migration Raises Terror Threat, Survey Says", *Independent*, 12 Temmuz 2016.

27. "NATO Ege'de Devriye Görevini Kabul Etti", NTV, 11 Şubat 2016.

28. "NATO Korsanlara Karşı", *Radikal*, 11 Ekim 2008.

Kuzey ve güneyindeki coğrafyalarda Rusya'nın kapsamlı askeri güç yığınağı ve sahada aktif olarak kullanmasına şahit olan Türkiye'nin bu ülke ile siyasi ilişkileri iyi düzeyde olsa da Rus askeri uçağının Türk jetleri tarafından düşürülmesi sonrasında yaşanan derin kriz ortamının bir daha yaşanmayacağına garantisini vermek mümkün değildir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında hassas bir süreçten geçen TSK'nın bir yandan ülke içinde bölücü terör örgütüne karşı diğer yandan ülke dışında özellikle Suriye'de bazı bölgesel unsurların "oldubitti" girişimlerine imkan vermemek için kapsamlı operasyonlar içinde olduğu bir dönemde, Türkiye ile Rusya'nın yeniden gerginlik yaşaması ve müttefiklerle bu ülke arasında gelişmelere bağlı olarak çatışma ortamının doğması olasılığının her zaman dikkatle takip edilmesi gerekir.

NATO'ya katıldığı 1952 yılından bu yana İttifak'ın sağladığı "pozitif güvenlik güvenceleri"nin Türkiye'nin ulusal güvenliğine önemli katkılar yapmış olduğu bir gerçektir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu on binlerce nükleer silahın varlığından kaynaklanan tehdide karşı en güçlü caydırıcı unsurun, bir kısmı Türkiye'de konuşlandırılmış olan ABD'ye ait nükleer silahlar ve buna bağlı olarak oluşturulan "nükleer şemsiye" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁹ NATO'nun caydırıcı gücünün Türkiye'nin son dönemde "agresif" güç politikası izleyen Rusya'dan algıladığı potansiyel tehdide karşı etkili olduğunu söylemek de mümkündür. 24 Kasım 2015 günü Rus jetinin düşürülmesi sonrasında aniden gerginleşen ilişkilerde, İttifak'ın en üst karar organı Kuzey Atlantik Konseyi'nin Türkiye ile dayanışmasını açıkça ifade etmesi, tarafların soğukkanlı davranmasını sağlayarak krizin tırmanmasını ve küçük ölçekli de olsa açık bir çatışmaya dö-

nüşmesini önlediği askeri ve siyasi gözlemciler tarafından ifade edilmiştir.³⁰

Suriye'deki İç Savaşın Yansımalarına Karşı İttifak Dayanışması

Aralık 2010 itibarıyla Ortadoğu ülkelerinin önemli bir kısmını içine alan "Arap Baharı" süreci Mart 2011'de Suriye'de etkilerini göstermeye başladı. Tarihsel olarak sorunlarla dolu bir seyir izleyen Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren bir yakınlaşma süreci yaşanmakta iken Şam'daki rejimin kendi halkına karşı askeri güç kullanması ve katliamlara girişmesi sebebiyle Ankara ile ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşanmaya başladı. Ankara'nın Şam'daki rejime karşı direnç gösteren muhalefet ile birlikte hareket etmesinin yansımalarından biri de 22 Haziran 2012 tarihinde Türk askeri istihbarat uçağının Doğu Akdeniz'de uluslararası hava sahasında bulunduğu sırada Suriye hava savunma unsurları tarafından düşürülmesi ve bunun iki ülkeyi sıcak bir çatışmanın eşiğine getirmesidir.

Türkiye'nin NATO'nun önde gelen bazı ülkeleriyle karşılaştırıldığında kısıtlı olan ekonomik, mali ve askeri imkanlarına karşın yapmış olduğu katkılar İttifak tarafından daha fazla karşılık görmelidir.

Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere NATO üyesi olan Türkiye'nin Ortadoğulu komşularıyla olan ilişkilerinde sorunlar yaşaması İttifak'ın özellikle Avrupalı üyeleri tarafından arzu edilen bir durum olmamasına karşın, geçmiş dönemlerde yaşananın aksine Ankara'nın çağrıları doğrultusunda müttefik ülkeler tarafından Türkiye ile dayanışma içinde oldukları ve Suriye'den gelebilecek bir saldırıya karşı Türkiye toprakları

29. Mustafa Kibaroglu, "The Future of Extended Deterrence: The Case of Turkey", ed. Bruno Tertrais, *Perspectives on Extended Deterrence*, Coll. Research and Documents, Sayı: 3, (Fondation pour la Recherche Stratégique, Paris: 2010), s. 87-95.

30. Gülsüm Alan, "NATO Türkiye-Rusya Krizinde Denge Arayışına Girdi", Euronews, 1 Aralık 2015, <http://tr.euronews.com/2015/12/01/nato-turkiye-rusya-krizi-konusunda-denge-arayisina-girdi>, (Erişim tarihi: 9 Şubat 2017).

ve halkının güvenliğinin sağlanmasının İttifak'ın ortak sorumluluğu olduğu açık ve net bir şekilde vakit geçirilmeden ortaya konuldu. Bu kapsamda Türkiye'nin Suriye sınırına yakın Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine Almanya, Hollanda ve ABD tarafından geliştirilmiş Patriot hava savunma sistemlerinin konuşlandırılması kararı alındı ve bu sistemler Kasım 2012 itibarıyla operasyonel hale getirildi.

Müttefiklerin, uzun yıllar boyunca Türkiye'nin algıladığı tehditler karşısında direnç gösteren, işi ağırdan alan ve zaman zaman karşı duruş gösteren tavırları akla getirildiğinde Suriye ile yaşanan kriz ortamında Türkiye'nin yanında güçlü ve etkili bir duruş sergilemeleri, ilişkilerin gelecekte daha arzu edilen istikamette olabileceği mesajını vermektedir. Özellikle Avrupalı müttefiklerin tavırlarındaki olumlu değişikliğin, Ortadoğu'da baş gösteren sorunların bölge içinde halledilmedikleri takdirde hangi boyutlara varabileceğini Suriye menşeli mülteci krizi ile net olarak görmelerinden de kaynaklandığı söylenebilir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Müttefiklik ilişkisi gerektiğinde karşılıklı fedakarlığı da içerir. Türkiye'nin NATO'nun önde gelen bazı ülkeleriyle karşılaştırıldığında kısıtlı olan ekonomik, mali ve askeri imkanlarına karşın Balkanlardaki IFOR,³¹ SFOR,³² KFOR'dan³³ Afganistan'daki ISAF'a,³⁴ Güneydoğu Avrupa Tugayı'ndan Irak'taki Eğitim Misyonu'na, Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Afrika Boynuzu'ndaki deniz ortak görev gücünden Baltık bölgesindeki havadan keşif operasyonlarına kadar birçok güvenlik sorunu karşısında "yükün paylaşımı" prensibine uygun olarak yapmış olduğu katkıları İttifak ta-

rafından daha fazla karşılık görmelidir. Bunun için yapılması gerekenler aşağıdaki maddelerde dile getirilmektedir:

1. Müttefikler tarafından 1949 yılında Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması'nın hem lafzı hem de ruhuna uygun olarak 5. ve 6. maddelerinde açıkça ifade edildiği gibi Türkiye topraklarının tümünün silahlı saldırıya uğraması durumunda İttifak'ın her bir üyesinin savunma yükümlüğünde olduğunun açık ve net bir şekilde vurgulanması gerekmektedir. Bu yapıldığı takdirde Türk halkında NATO'ya yönelik şüpheli yaklaşımın giderilmesi çabalarına olumlu katkı yapmış olur.
2. NATO Kamu Diplomasisi birimi -ki başında NATO Genel Sekreter Yardımcısı statüsünde Büyükelçi Tacan İldem bulunmaktadır- Türk halkı nezdinde NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine yapmış olduğu ve gelecekte yapabileceği katkıların medya unsurları vasıtasıyla açık ve net bir şekilde anlatılması için kapsamlı tanıtım çalışmaları yapılması lazımdır.
3. NATO ile bağlantılı çalışmalar içinde olan medya kuruluşları, araştırma kurum ve kuruluşları, akademik kurumlar, uzmanlar ve ortaya koydukları eserlerin sayısının çoğaltmasını teşvik edecek şekilde İttifak fonlarından araştırmalara sağlanan imkanların kayda değer oranlarda artırılması gerekmektedir. Bu şekilde Türkiye-NATO ilişkilerinin geçmişi ve önemli olayların perde arkası hakkında ortaya çıkacak doğru bilgi ve belgelere dayalı yayınlar (makale, kitap, akademik tez gibi) sayesinde ilişkilerin seyri hakkında daha sağlıklı bir toplumsal algı yaratılması mümkün olabilir.
4. Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde kurulmuş olan Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi'nde (TMMM) halihazırda İttifak'a üye Türkiye dışındaki 27 müttefik ülkeden sadece yedisi tarafından görevlendirilen asker ve sivil personele ek olarak, diğer müttefiklerin de sembolik sayıda da olsa hem terörle mücadele konusunda iş birliği hem de

31. IFOR (Implementation Force-Uygulama Gücü): Bosna Hersek'te görev yapan NATO önderliğindeki çok uluslu barış gücü.

32. SFOR (Stabilization Force-İstikrar Gücü): Bosna Savaşı'ndan sonra Bosna Hersek'e gönderilen NATO önderliğindeki barış gücü.

33. KFOR (Kosovo Force-Kosova Gücü): Kosova'nın güvenliğini sağlamakla görevli NATO önderliğindeki barış gücü.

34. ISAF (International Security Assistance Force-Uluslararası Güvenlik Destek Gücü): Afganistan Savaşı sonrasında Afganistan'da kurulan NATO önderliğindeki barış gücü.

Türkiye ile dayanışmanın göstergesi olarak asker ve sivil personel görevlendirmesi olumlu etki yaratabilir.

5. NATO ittifakının üst düzey temsilcilerinin daha sıklıkla Türkiye'yi ziyaret etmeleri, sivil toplum kuruluşları, akademi ve basın sektörünün temsilcileri ile yakın temas halinde olmaları karşılıklı olarak tarafların birbirlerini, amaçlarını, niyetlerini ve beklentilerini doğru tanımlayarak ilişkilerin daha sağlıklı bir zemine oturtulmasına katkı yapabilir.
6. Gerek müttefik ülkelerin Türkiye'deki gerekse Türkiye'nin müttefik ülkelerdeki diplomatik temsilcilerinin görev yaptıkları ortamlarda tarafların birbirlerini doğru anlamaları ve tanımaları için daha yoğun ve içtenlikli çabalar sarf etmeleri gerekmektedir.
7. Henüz açık çatışma ortamı olmayan ancak Rusya'nın son yıllardaki tutum ve davranışlarından algılanan tehdit değerlendirmesi sebebiyle çok sayıda müttefik ülkenin binlerce asker, yüzlerce hava, kara ve deniz birliklerine bağlı unsurların katılımıyla art arda gerçekleştirdikleri tatbikatlar ile verdikleri güçlü İttifak dayanışması görüntüsünün benzerini,

farklı araç ve yöntemlerle de olsa çatışmaların yoğun olarak devam ettiği, Türkiye'nin zaman zaman açık hedef olduğu saldırıların gerçekleştiği güney komşuları ve sahada askeri unsurları bulunan ülkelere karşı da sergilenmesi gerekmektedir.

8. Müttefik ülkelerin siyasetine yön veren kesimlerin Türkiye ve dünyada meydana gelen gelişmelerden etkilenecek doğru ve yeterli bilgiye dayanmayan ve askeri alanda iş birliğini etkileyecek nitelikte, ittifak ilişkisi prensiplerine de aykırı bir şekilde, ambargo ve benzeri tutum ve davranışlardan sakınmaları, siyasi görüş farklılığı içeren konuları siyaset platformunda demokratik araç ve yöntemlerle görüşmek suretiyle çözmeye çalışmaları gerekmektedir.
9. Müttefik ülkelerin ileri seviyede bilim ve teknoloji geliştirmiş olan savunma sanayii bünyesindeki kurum ve kuruluşları ile Türkiye'de bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin uzun vadeli ölçekte ve yakın iş birliğini gerektirecek ortak projeler geliştirmeleri tarafların ortak savunma kapasitesini artırmalarına katkı yapabilir. Bu sürecin İttifak üyesi ülkelere teşvik edilmesi gerekmektedir.

Türkiye 1949 yılında Soğuk Savaş tehditlerine karşı kurulan NATO'ya 1952'de üye olmuştur. Türkiye tarafından İttifak uzun yıllar boyunca hem bir güvenlik teminatı hem de Batılı kimliğe entegre olmanın araçları arasında görülmüştür. Ancak NATO'ya yönelik kamuoyundaki soru işaretleri özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından netleşmiş ve darbe girişiminin arkasında İttifak'ın olabileceği yönünde bir kanı ortaya çıkmıştır.

NATO'nun Türkiye'ye sağladığı güvenlik teminatı uzun yıllarca yüzeysel değerlendirmelere tabi olmuş ancak oluşturduğu güvenlik riskleri üzerine kapsamlı incelemeler yapılmamıştır. Bu bağlamda analiz iki aktörün çatışan önceliklerine de değinerek önümüzdeki süreçte olası iş birliği alanlarını da ele alacaktır.

Bu çalışmada Türkiye-NATO ilişkilerinin geride kalan 65 yılı aşkın tarihinde hangi süreçlerden geçtiği, ilişkilerde yaşanan temel zorlukların neler olduğu, tarafların birbirlerinin beklentilerine ne derecede karşılık verebildikleri, önümüzdeki dönemde ilişkilerin hangi yöne doğru gelişebileceği, hangi hususlarda sıkıntılar yaşanmaya devam edebileceği ve yaşanmaması için ne gibi önlemler alınması gerektiği konularında görüşler ortaya konulacaktır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org